

Asia: VN/22303/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi esitutkintalain, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 3 b §:n muuttamisesta

Esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat muutosehdotukset

1. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen

Luonnoksessa ehdotetaan muutettavaksi esitutkintalain 1 luvun 2 §:n 3 kohtaa. Voimassa olevan sääntelyn mukaan esitutkinnassa selvitetään asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos asianomistaja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 3 luvun 9 §:n nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan.

Ehdotetun muutoksen mukaan esitutkinnassa selvitettäisiin asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus varaamalla hänelle tilaisuus sen esittämiseen, jos hän on em. ROL:n sääntelyn nojalla pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan, paitsi jos syyttäjä ilmoittaa, ettei ota vaatimusta ajaakseen.

Muutosta perustellaan ensinnäkin sillä, ehdotettu sääntely selkeyttäisi esitutkintalain (ETL) ja ROL:n säännöksiä suhteessa toisiinsa ja vastaisi voimassa olevan lainkohdan esitöissä (HE 82/1995 vp, s. 157) ilmaistua tarkoitusta, jonka mukaan esitutkintaviranomaisen tehtävänä ei ole yksityiskohtaisesti selvittää asianomistajan vaatimusta perusteineen. Toiseksi perusteluna on ROL:n 3 luvun 9 §:ään ehdotettu muutos, jonka mukaan syyttäjä voisi jo esitutkinnan aikana tehdä ratkaisun asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisesta.

Luonnoksen nykytilaa koskevan selostuksen (s. 7–8) mukaan esimerkiksi laajoissa tietoverkkoa käyttäen toteutetuissa rikoksissa jo asianomistajien suuri lukumäärä saattaa merkitä sellaista olennaista haittaa, jonka perusteella syyttäjä ei ota asianomistajien vaatimuksia ajaakseen. Tällaisissa asioissa käsittelyn sujuvuuden kannalta olisi tärkeää, että syyttäjä voisi tehdä ratkaisunsa jo etukäteen esitutkinnan aikana. Mikäli hän ei ottaisi ajaakseen asianomistajien yksityisoikeudellisia vaatimuksia, ei niitä olisi tarpeen myöskään selvittää esitutkinnassa.

Lisäksi käytännössä on esiintynyt tilanteita, joissa asianomistaja on ilmoittanut vaativansa korvausta, muttei pyynnöstä huolimatta täsmennä korvausvaatimuksen määrää. Esitutkinnassa saatetaan turhaan selvittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia silloinkin, kun jo ennakolta on todennäköistä tai jopa selvää, ettei syyttäjä ota niitä ajaakseen.

Minulla ei aihetta arvioida esitettyjä muutoksia toisin, kuin mitä luonnoksen perusteluissa on tehty. Ehdotukset ovat perusteltuja ja epäilemättä jouduttavat rikosasian kokonaiskäsittelyyn käytettyä aikaa erityisesti tilanteissa, joissa on paljon asianomistajia, joiden vaatimuksia syyttäjä ei tule ajamaan.

2. Rikosilmoituksen kirjaaminen

Ehdotuksessa esitetään ETL 3 luvun 1 §:ssä säädettyä rikosilmoituksen kirjaamisvelvollisuutta muutettavaksi niin, että ilmoituksen tiedot voidaan myös liittää samasta rikoksesta aiemmin kirjattuun rikosilmoitukseen. Samaa rikoskokonaisuutta koskevat ilmoitukset voidaan käsitellä yhdellä rikosilmoituksella, jos se on epäiltyjen rikosten laadun ja asian tarkoituksenmukaisen käsittelyn kannalta perusteltua.

Tätä perustellaan sillä, että asian käsittelyn kannalta olisi pikemminkin selkeämpää käsitellä samaa rikosta koskevia ilmoituksia yhdessä sen sijaan, että erityisen laajassa rikosasiassa kirjattaisiin jopa tuhansia erillisiä rikosilmoituksia. Useiden samaa rikosta tai rikoskokonaisuutta koskevien ilmoitusten kirjaaminen yhdelle ilmoitukselle sujuvoittaisi myös muiden kuin erityisen laajojen, jopa tuhansia asianomistajia käsittävien rikoskokonaisuuksien käsittelyä. (s. 9)

Olen ilmoituksen kirjaamisvelvollisuutta koskevassa ratkaisussani (EOAK/4988/2019) katsonut, että voimassa olevan lain velvollisuus kirjata ilmoitus ei käsitykseni mukaan tarkoita, että esitutkintaviranomaisen tulisi aina olosuhteista riippumatta kirjata uusi erillinen ilmoitus (poliisiasian tietojärjestelmään), vaikka ilmoittaja tätä vaatisikin. Keskeistä on, että jokainen tutkintapyyntö kirjataan jotenkin. Ilmoittajan oikeusturva tai muutkaan syyt eivät mielestäni edellytä, että aina kirjataan uusi, erillinen rikosilmoitus.

Tältä osin minulla ei ole huomauttamista ehdotettuun.

Lisäksi ehdotetaan, että ilmoitusta ei kirjattaisi lainkaan, jos ilmoitus on epäselvä tai puutteellinen eikä ilmoituksen tekijä ole kehotuksesta huolimatta täsmentänyt tai täydentänyt ilmoitustaan ja ilmoitus on asian laatu huomioon ottaen olennaisesti puutteellinen. Ilmoitusta ei kirjattaisi myöskään, jos on ilmeistä, ettei ilmoitusta ole tehty 1 momentissa säädettyssä tarkoituksessa. Perustelujen mukaan kysymys jälkimmäisessä tilanteessa olisi esimerkiksi puhtaasti

häirintätarkoituksessa laaditusta viestistä tai ilmoituksesta, jonka sisältämä tapahtuma on selvästi mielikuvituksen tai mielenhäiriön tuotetta. Tällaisissa tapauksissa eli jos jo ilmoituksen perusteella on ilmeistä, ettei rikosta ole tehty, voitaisiin rikosilmoitus jättää kirjaamatta ilman erillistä täydennyskehotusta.

Kirjaamatta jättämisestä ei tehtäisi erillistä päätöstä, eikä ratkaisua tarvitsisi perustella. Tieto tällaisesta menettelystä tulisi kuitenkin merkitä esitutkintaviranomaisen muuhun asianhallintajärjestelmään esimerkiksi laillisuusvalvonnan tarpeita ajatellen. Kirjaamatta jättämisestä em. tapauksissa olisi ”annettava tieto ilmoittajalle”.

Täydennyskehoitus ja ilmoitus kirjaamatta jättämisestä voitaisiin perustelujen mukaan lähettää esimerkiksi esitutkintaviranomaisen sähköistä ilmoituskanavaa käyttäen.

Totean, että jo tällä hetkellä selvästi perusteettomat ilmoitukset voidaan käsitykseni mukaan käsitellä lyhyellä ilmoituksen kirjaamisella ja lyhyesti perustellulla päätöksellä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että esitutkintaviranomaisen ei tarvitsisi ottaa ilmoitusta vastaan, jos jo itse ilmoituksesta voi selvästi päätellä, ettei sen johdosta voi ryhtyä mihinkään esitutkintaviranomaiselle kuuluviin toimenpiteisiin. Jos kysymys on esimerkiksi selvästi psyykkisesti häiriintyneen henkilön tekemästä ilmoituksesta, joka ei sisällä mitään järjellistä ilmiantoa (”henget uhkaavat”, ”säteilyä lämpöpattereista”), ei ilmoitusta tarvitsisi ottaa vastaan (Markku Fredman – Lauri Rautio – Matti Tolvanen – Marko Viitanen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2025, s. 259)

Pois lukien viimeksi mainitut esimerkit, pidän ongelmallisena, että asioissa, jotka jätettäisiin esitutkintaprosessin ulkopuolelle, ei tehtäisi lainkaan kirjallista perusteltua päätöstä, vaan kirjaamatta jättämisestä pelkästään annettaisiin tieto ilmoittajalle. Esimerkiksi tilanteissa, joissa kehotuksesta huolimatta täydentämättä jäänyt ilmoitus jätetään kirjaamatta, ilmoittajalla voi olla myöhemmin saman rikoksena pitämänsä toiminnan jatkuessa intressi tehdä uusi ilmoitus, jota varten hän tarvitsisi tiedon siitä, miksi asiassa ei ole aloitettu esitutkintaa. Tämä ilmenisi päätöksen asianmukaisista perusteluista.

Sinäsä pidän mahdollisena, että ehdotettu menettely toisi työnsäästöä, mutta pidän kysymyksenalaisena ilmoituksen kirjaamatta jättämistä ja perustellun päätöksen tekemättä jättämistä ilmoittajan rikoksena pitämästä teosta.

Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, että ilmoitetun rikoksen asianomistajalla tulee aina olla mahdollisuus saada sellainen päätös, joka ROL 1 luvun 14 §:n mukaisesti avaa asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden käytön mahdollisuuden eli oikeuden nostaa itse syyte rikoksesta.

3. Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

Esitutinnan toimittamatta jättämistä ja lopettamista koskevaa ETL 3 luvun 9 §:n 1 momenttia muutettaisiin niin, että edellytyksenä esitutinnan toimittamatta jättämiselle tai lopettamiselle ei enää olisi se, että asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia.

Perustelujen mukaan mahdollisuus luopua toimenpiteistä on merkittävä keino säädellä viranomaisten työtaakkaa ja kohdentaa resursseja mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla. Kun mahdollisuus luopua toimenpiteistä on rajattu ilmeisen vähäisiin rikoksiin, joista ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa, toimenpiteistä luopumisen tulisi olla mahdollista viranomaisten resurssien tehokkaan käytön turvaamiseksi, vaikka asianomistajalla olisikin asiassa vaatimus.

Voimassa olevan lain perusteella syyttäjän esitutinnan rajoittamista koskevalla päätöksellä on mahdollisuus lopettaa esitutkinta osin vastaavan kaltaisin perustein, vaikka asianomistajalla olisi asiassa vaatimuksia.

Ehdotetulla sääntelyllä osaltaan ilmeisesti säästettäisiin syyttäjäresursseja – ei niinkään poliisin resursseja, koska esitutinnan toimittamatta jättäminen tai lopettaminen näillä perusteilla edellyttää päätöksen tekemistä, joka päätös tässä tapauksessa työmäärältään vastannee syyttäjälle tehtävää esitystä esitutinnan rajoittamisesta.

Mielestäni säännökseen tulisi asettaa se esitutinnan rajoittamisessakin oleva lisäedellytys, että tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi esitutinnan toimittamista. Vaikka epäilty rikos olisi sinänsä laadultaan ilmeisen vähäinen, on mahdollista, että kyse on esimerkiksi korkeassa asemassa olevan henkilön teosta tai muuten julkisuutta saaneesta tapahtumasta taikka asiassa voi olla ennakkotapaustyyppisiä piirteitä (yleinen etu). Vastaavasti asianomistajalla saattaa eri syistä olla perustellusti tarve saada asia tutkituksi esitutkinnassa (yksityinen etu).

Lisäksi kiinnitän vakavaa huomiota päätöksessäni EOAK/4610/2022 esille tuomiini ongelmiin siinä, että ETL 3 luvun 9 §:ssä tarkoitetun lopetetun esitutinnan perusteella voidaan ETL 10 luvun 3 §:n nojalla antaa epäillylle huomautus, eli tehdä rikoksen syyksilukeva ratkaisu. Lopetettu esitutkinta antaa jo lähtökohtaisesti huonot edellytykset syyllisyyskysymyksen ratkaisemiselle ja huomautuksen antamiselle. Kaiken lisäksi ratkaisua ja siihen sisältyvää rikoksen syyksilukemista eli syyttömyysolettaman kumoamista ei voi saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Sääntely ja sen mukainen menettely on selvästi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen sitä koskevan vakiintuneen oikeuskäytännön vastainen. Olen jo edellä mainitun päätökseni yhteydessä tehnyt asiasta lainsäädäntöesityksen oikeusministeriölle ja sisäministeriölle.

4. Ilmoitus epäillyn oikeuksista ja kuulusteltavalle tehtävät ilmoitukset

Minulla ei sinänsä ole huomauttamista ehdotuksesta, että epäillylle ilmoitetaan seikoista, jotka voidaan ottaa huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena rikoslain 6 luvun 6 §:n nojalla. Tärkeää kuitenkin on, että ilmoitus tehdään neutraalisti ja korostaen, että asia on tuomioistuimen päätettävissä, mikäli asia etenee tuomioistuinkäsittelyyn. Ehdotus ei saa johtaa esimerkiksi esitutkinnan tunnustushakuisuuteen.

5. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyövelvollisuus sekä loppulausuntomenettely

Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän esitutkintayhteistyötä sääntelevään ETL 5 luvun 3 §:ään ehdotetaan lisättäväksi velvoite neuvotella tapauksissa, joissa on tehty ETL 5 luvun 1 §:ssä tarkoitettu ilmoitus syyttäjälle, siitä, mitä asian valmisteleminen syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten edellyttää. Näissä tilanteissa tutkinnanjohtajan olisi ennen esitutkinnan päättämistä neuvoteltava syyttäjän kanssa siitä, onko asia selvitetty riittävästi 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla, jos asian laatu tai laajuus edellyttää neuvottelua tai jos esitutkinta on tarkoitus päättää saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi.

Edelleen ehdotetaan lisättäväksi velvoite neuvotella loppulausuntopyynnön tarpeellisuudesta ja myös loppulausuntopyynnön sisällöstä ja sen mahdollisesti edellyttämistä toimenpiteistä sekä mahdollisesta tarpeesta esitutkinnan täydentämiseen annetun loppulausunnon johdosta.

Voimassa olevan ETL 5 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan syyttäjän on tarvittavassa määrin osallistuttava esitutkintaan sen varmistamiseksi, että asia selvitetään 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Tätä ehdotetaan muutettavaksi niin, että syyttäjän on muutenkin kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetulla tavalla tarvittavassa määrin osallistuttava esitutkintaan sen varmistamiseksi, että asia selvitetään 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Ehdotusta perustellaan sillä, että käytännössä on osoittautunut tarve kuulemismenettelyä aktiivisemmalle syyttäjän osallistumiselle ja syyttäjän juridisen asiantuntemuksen hyödyntämiselle esitutkinnan keskeisissä vaiheissa erityisesti laajemmissa rikosasioissa. Keskeisenä tavoitteena olisi rikosasian käsittelyn tehostaminen ja sujuvoittaminen käsittelyn kaikissa vaiheissa sekä esitutkinnan jälkeen toimitettavien lisätutkintojen vähentäminen.

Pidän ehdotusta kannatettavana. Totean kuitenkin laillisuusvalvonnassa havainneeni, että useinkin syyttäjillä olisi tarve ja halu toteutunutta aktiivisemmin – muun muassa nyt ehdotetulla tavalla – osallistua esitutkintaan, mutta käytännössä käytettävissä olevat resurssit useinkin estävät tämän. Syyttäjien aika tosiasiaa kuluu pääosin syyteharkintaan ja asioiden pääkäsittelyssä toimimiseen. Syyttäjien nykyistä aktiivisempi osallistuminen esitutkintaan edellyttää käsitykseni mukaan syyttäjiresurssien riittävyyden varmistamista.

6. Perusteluvelvollisuuden keventäminen

ETL:n mukaisen esitutkimuspäätöksen ja ROL:ssa tarkoitetun syyttämättäjättämispäätöksen perusteluvelvollisuutta ehdotetaan kevennettäväksi niin, että päätös olisi perusteltava ”asian laadun ja laajuuden edellyttämällä tavalla”.

Ehdotuksen perustelujen mukaan muutoksella pyritään ohjaamaan perustelukäytäntöä tasapainoisempaan suuntaan siten, että perustelut mitoitettaisiin oikeusturvan tarpeeseen ja yksittäisen asian olosuhteisiin. Ehdotuksessa todetaan, että käytännössä on esiintynyt tarpeettoman laajoja perusteluja, joissa esimerkiksi siteerataan laajasti sellaisiakin oikeusohjeita, joilla ei ole ratkaisun kannalta merkitystä. Oikeudellisen ratkaisun perusteluvelvollisuuden laajuuden todetaan olevan riippuvainen asian laadusta eli etenkin siitä, miten selvä tai monitahoinen asia on kysymyksessä ja millaisia väitteitä siinä on esitetty.

Totean, että laillisuusvalvonnassa tekemieni havaintojen perusteella suurempi ongelma poliisin esitutkimuspäätösten kohdalla käytännössä on, että päätöksiä ei joissain tapauksissa perustella lainkaan tai niin, että vakiintuneitten fraasien lisäksi päätöksessä ei ole mitään, mikä liittyisi käsillä olevaan konkreettiseen tapaukseen. Syyttämättäjättämispäätöksissä en ole vastaavaa ongelmaa havainnut.

En sinänsä vastusta ehdotusta, vaikka käsitykseni mukaan ehdotettu sääntely ei sinällään tuo mitään lisää vakiintuneeseen oikeustilaan. Jo nyt on pidetty riittävänä, että päätökset perustellaan asian laadun ja laajuuden edellyttämällä tavalla.

7. Yleistiedoksianto erityisen laajoissa rikosasioissa

Luonnoksessa ehdotetaan ETL 11 luvun 1 §:ään uutta 4 momenttia, jonka mukaan, jos rikoksella on hyvin suuri määrä asianomistajia, päätös voidaan antaa heille tiedoksi myös yleistiedoksiannolla noudattaen, mitä hallintolain 62 §:ssä säädetään.

Vastaavaa muutosta ehdotetaan ROL 3 luvun 10 §:n 2 momenttiin. Ehdotuksen mukaan tilanteissa, joissa asianomistajia tai muita, joilla on oikeus rikosasiassa esittää yksityisoikeudellinen vaatimus, on hyvin suuri määrä, voidaan kehoitus ilmoittaa vaatimukset ja sen perusteet antaa heille tiedoksi yleistiedoksiannolla noudattaen, mitä hallintolain 62 §:ssä säädetään.

Ehdotetussa laissa eikä perusteluissakaan täsmennetä sitä, mikä on ”hyvin suuri määrä asianomistajia” muutoin kuin että riittävää ei olisi, että heitä on 30 kuten hallintolain 55 §:ssä on säädetty, mutta rikoksella olisi lainkohdassa tarkoitetulla tavalla hyvin suuri määrä asianomistajia, jos heitä olisi useita satoja tai tuhansia.

Mielestäni sekä laissa että perusteluissa käytetyt ilmaisut ovat liian tulkinnanvaraisia ja voivat johtaa monenlaisiin käytäntöihin.

Olen ns. Vastaamo-asiaan liittyvässä kanteluratkaisussani (EOAK/2261/2023) todennut pitäväni ilmeisenä, että esimerkiksi tietoverkko- ja kyberrikosten määrä tulee nopeasti kasvamaan ja aiheuttamaan vaikeita ongelmia niin asianomistajien oikeusturvan kuin rikosprosessin viranomaisten työmäärän kannalta. Esitin oikeusministeriölle kiirehdittäväksi valmistelua Oikeuslaitostyöryhmän alustavalle toimenpide-ehdotukselle, jonka mukaan asianomistajien oikeusturvasta huolehtiminen toteutettaisiin julkisasiamiesjärjestelmän avulla ja korvaamalla asianomistajille lähetettävät ilmoitukset julkisilla kuulutuksilla, kun epäilty rikos on kohdistunut hyvin suureen määrään asianomistajia.

Nähdäkseni nyt ehdotettu menettely osaltaan vastaa tähän.

8. Tiedottaminen esitutkinnassa

Esitutkinnasta tiedottamista sääntelevään ETL 11:7:n 2 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi mahdollisuus antaa henkilön nimi julkisuuteen, jos hän on itse antanut sen julkisuuteen tai suostunut siihen.

Perustelujen mukaan tilanteessa, jossa henkilö on itse antanut tiedon asemastaan esitutkinnassa julkisuuteen tai muutoin suostunut sen ilmaisemiseen, tulisi esitutkintaviranomaisella olla mahdollisuus tämän tiedon vahvistamiseen. Tällöin ei syntyisi tarpeettomasti sellaista käsitystä, että esitutkintaviranomainen salailee asiaa.

Käsitykseni mukaan tällaisessa tilanteessa ei ole tarvetta salassapidon taustalla olevalle ajatukselle siitä, että ketään ei saa aiheuttomasti saattaa epäilyksenalaiseksi ja kenellekään ei saa tarpeettomasti aiheuttaa vahinkoa tai haittaa, kun vain varmistutaan siitä, että henkilö on itse omaloitteisesti tullut julkisuuteen asian suhteen.

Kiinnitän huomiota siihen, että ehdotuksessa mainitun suostumuksen tiedusteleminen edellyttää varovaisuutta ja hienotunteisuutta. On nimittäin vaarana, että poliisin tiedustellessa tällaista asiaa asianosainen kokee, että hänen on viranomaisen yhteydenoton vuoksi syytä suostua julkisuuteen, vaikka hän ei tosiasiassa tällaista haluaisi.

Rikosasioiden tuomioistuinkäsittelyä koskevat muutosehdotukset

1. Tiedoksiantosäätely

1. Etsintäkuulutushaaste

ROL 5 luvun 8 §:ssä säädetään haasteen antamisesta ja tiedoksiannosta. Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan pykälään lisättäisiin uusi 4 momentti, jonka mukaan pykälän 3 momentissa tarkoitettua tiedoksiantotapaa ("tien päältä haastaminen") voisi käyttää poliisin ohella myös haastemies.

Nykyisen 3 momentin tarkoituksena on ollut mahdollistaa se, että poliisi voi tavatessaan tiedoksiannon suorittamista varten etsintäkuulutetun rikosasian vastaajan, haastaa hänet siten, ettei koko haastehakemusta anneta vastaajalle tiedoksi vaan hän saa sen halutessaan myöhemmin. Momentti lisättiin kyseiseen pykälään asiantuntijakuulemisen jälkeen lakivaliokunnan ehdotuksesta eduskuntakäsittelyn aikana (LaVM 9/1997 vp, s. 18).

Kysymys on siis rikosasian vastaajan haastamisesta tavattaessa poliisiasiain tietojärjestelmään (PATJA) merkittyjen etsintäkuulutustietojen perusteella. Tuomioistuinten pyynnöstä poliisin tietojärjestelmään voidaan merkitä hakuja (etsintäkuulutuksia), joiden yhteyteen kirjattujen kärkeäoikeuden ilmoittamien tietojen perusteella poliisi voi tulostaa haasteen ja antaa sen tiedoksi tapaamalleen tiedoksiantoa varten etsintäkuulutetulle henkilölle. Poliisilla on autossaan ja poliisiasemalla tiedoksiantoon tarvittavat välineet. Haastamiseen tarvittavat tiedot ilmenevät suoraan PATJA-järjestelmästä.

Haastemiehet eivät poliisin tapaan liiku tietokoneilla ja tulostimilla varustetuilla poliisiautoilla vaan yleensä omilla autoillaan tai julkisilla kulkuneuvoilla eikä heillä ole virkansa puolesta pääsyä PATJA-järjestelmään, josta he voisivat selvittää tapaamiensa henkilöiden hakuja. Hallituksen esityksen luonnoksen perusteella jää epäselväksi, milloin ja miten haastemies voisi käytännössä etsintäkuulutustilanteissa toimia poliisin tapaan. Hallituksen esityksen luonnoksessa todetaan (s. 71) käytännön menettelytavoista ainoastaan:

"Ehdotettu tiedoksiantomenettely onnistuisi käytännössä lähinnä silloin, kun haastemies sattumalta tapaa tuloksetta tavoitellun vastaajan ja voi saada esimerkiksi päivystävältä haastemieheltä tarpeelliset tiedot haasteesta ja haastehakemuksesta."

Ilmeisesti edellä todettu voisi tarkoittaa tilannetta, jossa haastemies sattumalta tapaa ulkonäöltä entuudestaan tuntemansa henkilön, jonka hän muistaa pakoilevan haastetta, pysäyttää kyseisen henkilön, soittaa tuomioistuimeen saadakseen tarkempia tietoja, ottaa esiin tyhjän haastelomakkeen ja alkaa täyttää sitä tuomioistuimesta saamiensa tietojen perusteella kynällä kahtena kappaleena ja viimein allekirjoitusten jälkeen luovuttaa toisen kappaleen haastelomakkeesta haastettavalle, joka on kärsivällisesti odottanut paikallaan haastemiehen toimenpiteitä, vaikka hänellä ei ole ollut velvollisuutta jäädä paikalle.

Mikäli edellä kuvatussa kuvitteellisessa tilanteessa olisi kysymys haasteesta kirjalliseen menettelyyn tai poissaolokäsittelyyn ja jäljempänä käsiteltävät puhelintiedoksiantoa koskevat luonnostellut lainmuutokset olisi hyväksytty, haastemies voisi välttää haastelomakkeen täyttämisen soittamalla kyseiselle vieressään seisovalle etsintäkuulutetulle henkilölle ja selostamalla hänelle tiedoksi annettavan asiakirjan sisällön oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 3 b §:ssä selostetulla tavalla puhelimesta. Nykyisen sääntelyn mukaan selostamisen pitäisi tapahtua nimenomaan puhelimesta eikä siis välittömässä kohtaamisessa. Mikäli haastemies saisi hallituksen esityksen luonnoksessa otaksutuvin tavoin tilanteessa yhteyden tuomioistuimessa tietokoneen ääressä päivystävään haastemieheen, helpointa saattaisi tosin olla, että päivystävä haastemies, joka näkee tarvittavat tiedot suoraan koneelta, suorittaisi puhelintiedoksiannon – edellyttäen, että haastettava henkilö haluaisi jäädä paikalle kuuntelemaan puhelimesta annettavaa selostusta.

Asian jatkovalmistelussa olisi mielestäni syytä pohtia, voitaisiinko haastemiehen toimintamahdollisuuksia nyt kysymyksessä olevissa tilanteissa, joissa haastemiehellä ei ole kirjallista haastetta valmiina mukanaan, parantaa sillä, että tilanteessa voitaisiin menetellä kuten puhelintiedoksiannossa, vaikka puhelinta ei käytettäisikään. Luonnosteltu lainmuutoskin vaikuttaa sinänsä teoriassa perustellulta, mutta tilanteita, joissa sen soveltaminen olisi käytännössä mahdollista tulisi asian jatkovalmistelussa pohtia tarkemmin ja avata perusteluissa laajemmin.

2. Puhelintiedoksianto

Oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 3 b §:ssä säädetään puhelintiedoksiannosta. Pykälän 1 momentin mukaan haaste voidaan nykyisin antaa tiedoksi puhelimitse vain oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 §:ssä tarkoitetussa asiassa eli niin sanotussa summaarisessa riita-asiassa. Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan 1 momenttia muutettaisiin siten, että haaste voitaisiin antaa tiedoksi puhelimitse myös ROL 5 a luvussa tarkoitetuissa kirjallisen menettelyn asioissa ja ehdotettavassa 8 luvun 11 §:ssä tarkoitetuissa asioissa, joissa vastaajan poissaolo ei estä asian ratkaisemista.

Sääntelyä ei ehdoteta muutettavaksi 2 ja 3 momenttien osalta eli puhelintiedoksiannon erityisenä edellytyksenä säilyisi sen soveltuvuus ja edellytys siitä, että vastaanottaja epäilyksettä saa puhelimitse tiedon asiakirjasta ja ymmärtää tiedoksiannon merkityksen. Myös menettely säilyisi ennallaan, eli puhelimesta tiedoksi annettu asiakirja lähetettäisiin viipymättä vastaanottajan ilmoittamaan osoitteeseen.

Nykyiseen sääntelyyn johtaneen hallituksen esityksen (HE 123/2009 vp, s. 18) mukaan puhelimitse voitaisiin antaa tiedoksi vain suhteellisen suppeita ja yksinkertaisia asiakirjoja, kuten kutsut istuntoon todistajille tai kuultaville sekä haasteet summaarisissa velkomusasioissa. Puhelintiedoksianto voisi estyä asiakirjan laajuuden vuoksi, esimerkiksi jos asiakirjassa on liitteitä. Puhelintiedoksianto ei soveltuisi myöskään, jos se olisi asiakirjan laadun vuoksi vaikea toimittaa, esimerkiksi jos asiakirjaan sisältyviä monimutkaisia kohtia olisi vaikea ymmärtää puhelimitse.

Ottaen huomioon jäljempänä käsiteltävät muutokset ja laajennukset sekä kirjallisten menettelyjen että poissaolokäsittelyjen käyttöaloihin ja edellytyksiin, en pidä perusteltuna, että samassa yhteydessä laskettaisiin oikeusvarmuuden rimaa jo haasteiden tiedoksiannossa.

Tiedoksianto on prosessitoimena kirjallisessa menettelyssä edelleen keskeinen, vaikka luonnostellut muutokset menettelyn edellytyksiin ja käyttöalaan hyväksyttäisiin. Tiedoksiantoon liittyy luonnostellun rikosoikeudenkäyntilain 5 a luvun 2 §:n mukaan haaste, haastehakemus, mahdolliset erilliset korvausvaatimukset, tieto syyttäjän seuraamuskannanotosta ja ilmoitus siitä, että haastettavan on halutessaan vaadittava pääkäsittelyä kirjallisesti 14 päivän kuluessa tiedoksiannosta. Kaiken olennaisen selostaminen rikosasian vastaajalle puhelimesta tilanteesta, jossa vastaajalla ei vielä ole mahdollisuutta nähdä ensimmäistäkään tiedoksi annettavaa asiakirjaa, tekee tiedoksiannon suorittamisesta ja sen sisällön ymmärtämisestä haastavaa.

Mikäli kirjalliseen menettelyyn tai poissaolokäsittelyyn liittyvä tiedoksianto suoritettaisiin puhelintiedoksiannon sijasta edelleen perinteisenä haastemiestiedoksiantona, haastemies voisi osoittaa ja alleviivata asiakirjoista olennaiset kohdat ja muutenkin varmistaa asiakkaan ymmärryksen tason. Päivittäisrikosten vastaajilla on usein päihdeongelmia ja päihtymyksen havainnointi on puhelimesta vaikeaa. Puhelintiedoksianto edellyttää voimassa olevan lain esitöiden (HE 123/2009 vp, s. 18) mukaan, että vastaanottaja ”epäilyksettä ymmärtää” tiedoksiannon merkityksen. Tiedoksiannon toimittajan olisi puhelun aikana arvioitava, meneekö tieto puhelimitse perille vastaanottajalle ja ymmärtääkö tämä sen. Jos tästä jäisi epäily, puhelintiedoksiannosta olisi luovuttava ja käytettävä muuta tiedoksiantotapaa.

Vaikka kirjallisen menettelyn ja poissaolokäsittelyn tavoitteena on, ettei vastaaja kohtaa asianomistajaa, syyttäjää tai tuomaria eikä mahdollista käräjäyleisöäkään, olisi kuitenkin paikallaan, että hän tapaisi edes haastemiehen.

2. Kirjallinen menettely

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan käräjäoikeuksien kirjallisen menettelyn soveltamisalaa laajennettaisiin korottamalla menettelyyn soveltuvien rikosten enimmäisrangaistusta koskevaa edellytystä siten, että kirjallisessa menettelyssä voitaisiin ratkaista syyte teosta, josta säädetty ankarin rangaistus olisi enintään neljä vuotta vankeutta (nykyisin kaksi vuotta). Tämä muutos mahdollistaisi kirjallisen menettelyn lähes kaikkia kvalifioituja rikoksia koskevien syytteiden käsittelyssä. Tällaisia rikoksia olisivat esimerkiksi törkeä lahjuksen antaminen, törkeä eläinsuojelurikos, törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu, törkeä vapaudenriisto, törkeä luonnonsuojelurikos ja törkeä sisäpiirintiedon väärinkäyttö.

Suhtaudun varauksellisesti siihen, että syytteitä yllä mainituista vakavista ja tunnusmerkistöiltään moniulotteisista rikoksista voitaisiin käsitellä kirjallisessa menettelyssä. Myös tunnusmerkistöltään yksinkertaisempiin ja yleisempiin rikoksiin kuten törkeään vahingontekoon, törkeään varkauteen tai törkeään petokseen saattaa liittyä vaikeita rikoksen törkeyden kokonaisarviointiin kuuluvia kysymyksiä, joita ei yleensä voida ratkaista kirjallisessa menettelyssä.

Pidän ehdotettua kirjallisen menettelyn soveltamisalan laajentamista hyvin ongelmallisena myös oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen tosiasiallisen toteutumisen kannalta.

Vaikka mahdollisuus kirjallisen menettelyn käyttöön ei tekisi siitä pakollista, tuomioistuimille asetetut määrälliset tulostavoitteet yhdistettynä niukkoihin resursseihin ja tehokkuutta korostaviin määräaikaisen päällikkötuomarin mahdollisesti asettamiin käytännön paineisiin saattaisivat käytännössä johtaa siihen, että kirjallisessa menettelyssä alettaisiin käsitellä törkeitä rikoksia koskevia asioita silloinkin, kun kysymys on jutuista, jotka eivät perinteisen huolellista ja perusteellista tuomarin työtä korostavan katsantokannan mukaan voi kuulua kirjalliseen menettelyyn. Nyt kysymyksessä oleva ratkaisutoiminnan määrällistä tehokkuutta korostava linja olisi nähdäkseni omiaan laskemaan ratkaisutoiminnan tasoa – hallituksen esityksen luonnoksen mukaan nyt myös asioissa, joissa voitaisiin kirjallisessa menettelyssä tuomita jopa yhden vuoden ehdoton vankeusrangaistus.

Huolestuttava lähestymistapa ilmenee myös siitä, että kirjalliseen menettelyyn siirretyn asian palauttaminen normaaliin pääkäsittelyyn edellyttäisi hallituksen esityksen luonnoksen mukaan ”erityistä syytä”, kun nykyisen sääntelyn mukaan riittää ”syy”. Muutoksella korostettaisiin (s. 75) sitä, että tuomioistuimen tulee noudattaa sujuvinta mahdollista menettelymuotoa asian käsittelemiseksi. Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan vain varsin poikkeuksellisesti esimerkiksi asianosaisten oikeusturvaan liittyvät syyt saattaisivat vaatia pääkäsittelyn toimittamista silloinkin, kun kirjallisen menettelyn edellytykset ovat olemassa.

Kirjallisen menettelyn käyttöalaa ei nähdäkseni tulisi laajentaa koskemaan teon huolellista kokonaisarviointia edellyttäviä törkeitä rikoksia, joiden erityiset kvalifointiperusteetkin saattavat olla vaikeatulkintaisia (esim. erityinen raakuus ja julmuus) ja edellyttää riidattomissakin tapauksissa tuomioistuinkontrollilta erityistä tarkkuutta. Oikeuskäytännössä rikoksen törkeyden kokonaisarvostelu on usein hyvin tapauskohtaista (KKO 2013:57, kohdat 5–8). Rikoksen laji ja teko-olosuhteiden pienetkin yksityiskohdat voivat vaikuttaa siihen, millä tavoin rikoksen törkeys kokonaisuutena arvioidaan. Pelkästään rikoksen törkeän tekemuodon jonkin kvalifointiperusteen täyttyminen ei välttämättä riitä rikoksen katsomiseen kokonaisuutena arvostellen törkeäksi. Kokonaisarvostelun painoarvo rikoksen törkeyden arvioinnissa voi vaihdella. Ratkaisussaan KKO 2011:102 (kohta 13) korkein oikeus on katsonut, että kokonaisarvostelulla on lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa painava merkitys, koska vakavuudeltaan hyvin erilaiset teot voivat täyttää tunnusmerkistön mukaiset kvalifointiperusteet.

Törkeitä rikoksia koskevan luonnostellun muutoksen arveluttavuus korostuu, kun sen lisäksi väljennettäisiin vastaajan tunnustukseen ja suostumuksen antamiseen liittyvää kirjallisen menettelyn käytön edellytystä. Muutosta on hallituksen esityksen luonnoksen sivulla 72 kuvattu seuraavasti:

”Toiseksi muutettaisiin vastaajan tunnustukseen ja suostumukseen liittyvää edellytystä (2 kohta). Kirjallinen menettely säädettäisiin mahdolliseksi, jos vastaaja on tunnustanut syyttäjän syytteessä kuvattun teon ja ilmoittanut aikovansa suostua asian käsittelemiseen kirjallisessa menettelyssä eikä toisaalta ole määräajassa vaatinut pääkäsittelyn toimittamista asiassa.”

Tunnustaminen ja aikomus suostua kirjalliseen menettelyyn annettaisiin hallituksen esityksen luonnoksen mukaan jo esitutkinnassa (s. 74). Vielä esitutkintavaiheessa ei kuitenkaan ole olemassa ”syyttäjän syytteessä kuvattua tekoa”, joten tältä osin ajatusrakennelma ei ole kestävällä pohjalla.

Selvää toki on, että esimerkiksi ikkunan rikkomisen tai polkupyörän anastamisen tunnustaminen esitutkinnassa voisi tosiasiallisesti hyvinkin tarkasti vastata myöhemmin laadittavassa syyttäjän haastehakemuksessa kuvattua tekoa. Jos kysymys kuitenkin olisi esimerkiksi rikosepäilystä, joka perustuisi vuokra-auton palauttamatta jättämiseen määräaikana ja auton käytön jatkamiseen, tilanne voisi olla toinen. Rikoksesta epäilty saattaisi esitutkinnassa tunnustaa jättäneensä auton palauttamatta sovittuna aikana ja jatkaneensa sen käyttöä (KKO 1999:51 – luvaton käyttö), mutta syyteharkinnassa syyttäjä saattaisi samojen tapahtumien perusteella päätyä siihen, että epäilyllä oli alun alkaenkin tarkoitus käyttää autoa sovittua pitempään ilman maksua (petos) tai siihen, että epäilty oli vuokrauksen alkamisen jälkeen päättänyt jättää auton kokonaan palauttamatta (törkeä kavallus). Teon tunnustaminen esitutkinnassa ei siis ylipäättänsä ole tahdonilmaisuna kattava, ellei kannanottoon liitetä myös syytteen myöntämistä oikeaksi. Syytteen myöntäminen oikeaksi ei kuitenkaan ole mahdollista ennen kuin syytettä on edes laadittu.

Voimassa olevaa lakia on sen säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 271/2004 vp, s. 43) perusteltu nähdäkseni edelleenkin relevantilla tavalla seuraavasti:

”Vastaajan osalta pelkästään esitutkinnassa annettu tunnustus ja suostumus kirjalliseen menettelyyn ei olisi riittävää. Tämä johtuu siitä, ettei tuolloin ole vielä varmuudella tiedossa se, mistä rikoksesta vastaajaa tullaan syyttämään.”

Huomionarvoista on, ettei rikosoikeudenkäyntilain 5 a luvun 7 §:n sisältöön ole luonnosteltu muutosta. Kirjallisessa menettelyssä tuomio tai päätös saadaan kyseisen pykälän mukaan perustaa vain syytteessä esitettyihin seikkoihin, vastaajan tunnustukseen ja muuhun asian käsittelyssä syntyneeseen kirjalliseen aineistoon. Käräjäoikeudelle toimitettua esitutkintapöytäkirjaa saadaan käyttää tuomion tai päätöksen perusteena vain siltä osin kuin asianosaiset ovat siihen vedonneet. Mikäli tunnustus luonnostellulla tavalla kirjattaisiin vain esitutkintapöytäkirjaan, sen

hyödynnettävyys tuomiota annettaessa olisi pykälän sanamuodon perusteella epävarmaa. Asian jatkovalmistelussa tähän olisi syytä kiinnittää huomiota.

Kuten hallituksen esityksen luonnoksessa (s. 73) on todettu, luopuminen oikeudesta suulliseen käsittelyyn tulee ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan antaa pätevällä tavalla yksiselitteisesti ja tietoisena tahdonilmaisun seurauksesta. Nykyiseen lomakkeiden rastittamiseen, allekirjoittamiseen ja palauttamiseen verrattuna nyt luonnosteltu esitutkinnassa annettu kannanotto ja sen jälkeinen passiivisuus ovat yhdessäkin olennaisesti vähemmän ”nimenomainen” tahdonilmaisu kuin nykyisin edellytetään.

Voidaan toki korostaa sitä, että vastaajalla olisi luonnostelussa mallissa kuitenkin mahdollisuus halutessaan aktivoitua haasteen saatuaan vastustamaan kirjallista menettelyä luonnostellun 5 a luvun 2 §:n mukaisesti 14 päivän kuluessa tiedoksiannosta. Sen vuoksi luonnosteltu järjestely täyttäneenä kokonaisuutena arvioituna ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä ilmenevät vaatimukset, vaikkakin on todettava, että päivittäisrikoksiin syyllistyvät henkilöt ovat usein päihdeongelmaisia ja elämänhallintansa menettäneitä henkilöitä, joiden kohdalla passiivisuus ei tosiasiallisesti välttämättä merkitse kirjallisen menettelyn harkittua ja yksiselitteistä hyväksyntää.

3. Poissaolokäsittely

Perussäännös rikosasian vastaajan läsnäolosta rikosasian käsittelyssä käräjäoikeudessa on nykyisin ROL 8 luvun 3 §:ssä. Vastaajalla on pykälässä mainituissa tilanteissa velvollisuus olla läsnä pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti tai asiamiehen edustamana. Vastaajan läsnäolo istunnossa voi siis toteutua henkilökohtaisesti tai asiamiehen välityksellä tilanteesta riippuen. Vaikka asiamies olisi paikalla, kysymys voi siitä huolimatta olla vastaajan poissaolosta, mikäli vastaaja on määrätty saapumaan henkilökohtaisesti paikalle. Kun syytetyn henkilökohtaista läsnäoloa ei pidetä tarpeellisenä, syytetyn katsotaan olleen poissa vasta sitten, kun hän itse tai hänen asiamiehensä ei ole saapunut pääkäsittelyyn. Kysymys voi siis eri tilanteissa olla

- a) vastaajan läsnäolosta (vain asiamies sallitusti paikalla),
- b) vastaajan henkilökohtaisesta läsnäolosta (vastaaja itse paikalla)
- c) vastaajan poissaolosta (ei ketään paikalla) tai
- d) vastaajan henkilökohtaisesta poissaolosta (vain asiamies paikalla, vaikka vastaajan piti tulla itse).

Poissaolokäsittelyt (ei vastaajaa eikä asiamiestä paikalla, mutta asia voidaan käsitellä ja ratkaista) ovat poikkeus siitä pääsäännöstä, että vastaajan tuomitseminen edellyttää läsnäoloa (tilanteesta riippuen itse tai asiamies) pääkäsittelyssä. Poissaolokäsittelyistä on säännökset rikosoikeudenkäyntilain 8 luvun 11 ja 12 §:ssä. Mainittuihin lainkohtiin on luonnosteltu seuraavia poissaolokäsittelyä koskevia muutoksia:

- Poissaolokäsittelyssä voitaisiin tuomita enintään 1 vuoden vankeusrangaistus (nykyisin enintään 3 kuukautta tai nimenomaisella suostumuksella 9 kuukautta). Nimenomaisen suostumuksen konstruktiosta luovuttaisiin kokonaan.
- Poissaolokäsittelyssä ratkaistun asian uudelleen käsittelyä koskeva pyyntö voitaisiin jättää tutkimatta, ”jos laillista estettä ei todeta” (nykyisin ”jos vastaaja ei näytä toteen laillista estettä”).
- Laissa todettaisiin nimenomaisesti, että poissaolokäsittelyssä voitaisiin ottaa vastaan vastaajan tiedossa olevaa todistelua.

Lisäksi rikosoikeudenkäyntilain 8 luvun 12 §:n 2 momentiksi on luonnosteltu säännöstä, joka ei näyttäisi suoranaisesti liittyvän poissaolokäsittelyyn vaan ilmeisesti tilanteeseen, jossa vastaaja on haastettu saapumaan pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti, mutta paikalle saapuu vain asiamies. Ehdotuksen mukaan tällaisen tilanteen varalta haasteeseen voitaisiin sisällyttää uhka, että jos vastaaja jää pois pääkäsittelystä ilman laillista estettä, hänen katsotaan kieltäytyneen todistamasta omassa asiassaan ja tällöin voidaan käyttää todisteena vastaajan aikaisemmin antamaa kertomusta.

Mikäli edellä mainittu kutsuminen pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti ja siihen liittyvä uhka olisi tarkoitus liittää myös poissaolokäsittelyyn, kuten säännöksen sijoittamisesta mainittuun lainkohtaan voitaisiin päätellä, ehdotus ei vaikuttaisi johdonmukaiselta. Vaatimus henkilökohtaisesta läsnäolosta ei nimittäin sovi yhteen poissaolomahdollisuuden kanssa. Asian jatkovalmistelussa uuden 2 momentin tarkoitettuja soveltamistilanteita tulisi sen vuoksi selventää ja kuvata tarkemmin.

Poissaolokäsittely saattaa soveltua yksinkertaisiin ja tavanomaisiin päivittäisrikosasioihin silloinkin, kun vastaaja ei ole esitutkinnassa suoranaisesti tunnustanut tekoa tai on kiistänyt sen esimerkiksi muistamattomuuteensa tai päihtymykseensä tapahtuma-ajankohtana vedoten. Jos asia on vastaajan kiistämisestä huolimatta näytöllisesti selvä ja syyttäjä katsoo, että vastaajan syyllisyys voidaan näyttää toteen vastaajan poissaolosta huolimatta, poissaolokäsittely soveltuu tilanteeseen nähdäkseni hyvin. Pidän vastaajan oikeusturvan kannalta riittävänä, että vastaaja voi oman harkintansa mukaan aina halutessaan tulla istuntoon kuultavaksi.

Luonnostellut muutokset vaikuttavat rikosprosessin sujuvoittamisen kannalta perustelluilta. Totean kuitenkin, että julkisilla pääkäsittelyillä, joissa kaikki asianosaiset ovat henkilökohtaisesti paikalla, on muitakin funktioita kuin tuomioiden tuottaminen. Tuomion saamista ei välttämättä ole syytä tehdä liian helpoksi edes sellaiselle vastaajalle, joka tunnustaa syyllisyytensä ja tietää saavansa rikoksestaan tietyn suuruusluokan rangaistuksen. Mielestäni voidaan perustellusti edellyttää, että rikosentekijällä on pikemminkin velvollisuus kohdata julkinen prosessi, jossa hänen tekemisiään käsitellään, kuin oikeus saada asia hoidetuksi omalta kannaltaan mahdollisimman vaivattomasti ja näkymättömästi.

Aina ei ole yhdentekevää, saako vastaaja tuomion kirjallisen menettelyn tai poissaolokäsittelyn jälkeen sähköpostiinsa vai joutuuko hän vaivautumaan käräjäoikeuteen kohtaamaan syyttäjän,

tuomarin, parhaassa tapauksessa rikoksensa uhrin ja ehkä julkisuudenkin - joko sosiaalisessa tai perinteisessä mediassa. Vaikka vastaaja myöntäisikin syyllisyytensä, saattaa varsinkin nuoren vastaajan kannalta olla hyödyllistä kuulla syyttäjän asiaesittely, odottaa piinalliset minuutit tuomiota käräjäoikeuden odotusaulassa ja kuulla tuomarin perustelut ankaran rangaistuksen mittaamiselle sen sijaan, että tuomio olisi vain yksi huonosti luettu ja pian unohdettu sähköpostiviesti mainosten ja muun roskapostin joukossa. Edellä todettu luonnollisesti edellyttää sitä, että tuomio julistetaan pian istunnon jälkeen.

Käytännössä saattaa esiintyä myös rikosasioita, joissa tavanomaisesta päivittäisrikoksesta, esimerkiksi julkisen omaisuuden törhmisestä tai muusta vahingonteosta, epäilty henkilö on merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa ja tunnustaa teon. Tällaisessa tapauksessa kirjallinen menettely tai poissaolokäsittely estävät käytännössä sen, että suuri yleisö pääsisi julkisen oikeudenkäynnin kautta arvioimaan teon tahallisuutta ja tekijän motiiveja. Demokraattisessa yhteiskunnassa asian julkisella ja suullisella käsittelyllä on kuitenkin keskeinen merkitys arvioitaessa syytettynä olevan henkilön soveltuvuutta esimerkiksi julkisiin tehtäviin.

Ehdotusten vaikutukset ja muut huomiot

1. Onko teillä lisättävää tai huomioita vaikutustenarviointiin?

-

2. Onko teillä huomioita ehdotusten toimeenpanosta tai lakien voimaantulosta?

-

3. Onko teillä muita huomioita luonnoksesta hallituksen esitykseksi?

1. Päätös esitutinnan aloittamisesta

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa on havaittu usein epäselvyyttä siinä, onko ja jos niin milloin, rikosasian tutkinnassa siirrytty alustavasta selvittelystä esitutkintaan. Esimerkiksi ei ole harvinaista, että esitutkintaviranomainen tekee ETL 10 luvun 2 §:n 2 momentin mukaisen päätöksen olla saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi, vaikka asiakirjojen perusteella on epäselvää, onko asiassa lainkaan aloitettu varsinaista esitutkintaa (mikä on em. säännöksen soveltamisen edellytys) vai tehty vain ETL 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaista ns. esiselvitystä. Vastaavaa epäselvyyttä on joissain tapauksissa ollut siitä, kuka tosiasiallisesti on päättänyt esitutinnan aloittamisesta eli on arvioinut olevan ”syytä epäillä, että rikos on tehty”.

Mielestäni tässä yhteydessä – kun esitutinnan toimittamisen yleisiä säännöksiä (ETL 3 luku) tarkistetaan – olisi syytä kehittää sääntelyä edellä kerrotun asiantilan selventämiseksi. Käsitykseni mukaan tähän ei välttämättä tarvittaisi erikseen tehtävää kirjallista perusteltua päätöstä, vaan dokumentoitu merkintä siitä, milloin ja kenen päätöksellä esitutkinta on aloitettu. Esitutinnan

aloittamisella on vaikutuksia asiaan osallisten oikeusasemaan, ja tieto esitutinnan aloittamisesta on merkityksellinen myös asian oikeudelliselle arvioinnille esimerkiksi laillisuusvalvonnassa.

Käsitykseni mukaan oikeustila olisi tältä osin helposti selvennettävissä eikä sillä edes olisi tosiasiallista vaikutusta esitutkintaviranomaisten työmäärään.

2. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen

Samassa yhteydessä, kun ns. syyteneuvottelujärjestelmä omaksuttiin (HE 53/2013 vp), uudistettiin ns. seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä niin, että syyttäjää ei enää voi todeta syyttämättä jätetyn syyllistyneen rikokseen. Syyttäjää voi vain todeta, että syytteen nostamisen edellytykset täyttyvät, mutta laissa säädetyllä perusteella hän luopuu toimenpiteistä. Epäilystä rikoksesta edellytetään tällöin yhtä vahvaa näyttöä kuin syytteen nostamiseen eli että on olemassa todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyden tueksi.

Nyt, kun tavoitteena on rikosprosessin tehostaminen ja rikosprosessin viranomaisten voimavarojen säästäminen, olisi perusteltua arvioida uudelleen sanottua mielestäni epäonnistunutta uudistusta.

Tuon uudistuksen perusteeksi esitettiin, että perustuslain ja sen perusoikeussäännösten uudistamisesta sekä liittymisestä Euroopan ihmisoikeusopimukseen (EIS) olisi seurannut, ettei seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja sitä sääntelevää lakia voitu pitää kaikilta osin tyydyttävänä.

On kuitenkin todettava, että EIS:n määräykset otettiin nimenomaisesti huomioon tuolloista järjestelmää säädettäessä. Tämän vuoksi säännöstöön muun muassa sisällytettiin seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyn mahdollisuus saattaa syyllisyyskysymys tuomioistuimen käsiteltäväksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännössä oli jo tuolloin täysin vakiintuneesti katsottu, että hallintoviranomaiset voivat tehdä syyksilukevia ratkaisuja ja määrätä seuraamuksia vähäisistä rikoksista, kunhan henkilöllä on mahdollisuus saada asia käsiteltäväksi kaikki EIS 6 artiklan oikeusturvatakeet täyttävässä lainkäyttöelimestä ja menettelyssä. On täysin selvää, että tuolloinen järjestelmä syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuksineen täytti EIS:n ja perustuslain vaatimukset.

Sen sijaan nyt voimassa oleva sääntely, jossa syyttäjää leimaa syyttämättä jätetyn henkilön todennäköisesti syylliseksi, on käsitykseni mukaan ristiriidassa EIS 6 artiklan 2 kappaleessa nimenomaisesti säädetyn ja perustuslain 21 §:ään sisältyvän syyttömyysolettaman kanssa.

Käsitykseni mukaan rikosprosessin lopputulos ei voi syyttömyysolettamaa loukkaamatta olla se, että epäilty on todennäköisesti syyllinen. Erilaisia todennäköisyyskynnyksiä voidaan asettaa erilaisten rikosprosessia jatkavien ratkaisujen (kuten pidättämisen, vangitsemisen ja syytteen nostamisen) edellytykseksi, mutta rikosprosessin lopputuloksena epäillyn on oltava joko syyllinen tai yksiselitteisesti syytön.

Nykyisin voimassa olevan ROL:in 1 luvun 9 a §:n mukaan, jos syyttäjä on luvun 7 tai 8 §:n taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla päättänyt jättää syytteen nostamatta, syyttäjän on edelleen syyttämättä jätetyn vaatimuksesta saatettava ratkaisunsa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Kun ennen puheena olevaa uudistusta syyllisyyskysymyksen tuomioistuin käsittely oli aidosti EIS:n edellyttämä oikeusturvakeino, uudistuksen jälkeen syyttäjän toimenpiteistä luopumispäätöksen tuomioistuin käsittelyn merkitys on mennyt päälle: jos tuomioistuin vahvistaa syyttäjän ratkaisun, syntyy tuomioistuimen päätös siitä, että epäilty on todennäköisesti syyllinen(!).

Nykyisessä järjestelmässä rikosprosessin eri viranomaisten toimivaltuudet ovat epäjohdonmukaiset. Poliisilla ja kaikilla muillakin esitutkintaviranomaisilla on oikeus tehdä rikoksen syyksilukevia ratkaisuja ja antaa huomautuksia, mutta ei yleisillä syyttäjillä, jotka ovat rikosprosessin hierarkiassa ylempiä, oikeustutkinnon suorittaneita riippumattomia lainkäyttöviranomaisia.

Nykyinen järjestelmä johtaa joissakin tapauksissa myös epätyytyttäviin lopputuloksiin. Epäilty voi olla tunnustanut rikoksen ja hänen syyllisyytensä voi olla muutenkin täysin selvä, mutta siitä huolimatta häntä on syyttäjän toimenpiteistä luopumISRatkaisun jälkeen pidettävä syyttömänä.

Tässä yhteydessä keskeistä on se, että nykyinen sääntely ei ole rikosoikeudellisen järjestelmän toiminnan ja tehokkuuden kannalta järkevä. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättämispäätös sisältää moitteen syyksiluetusta rikoksesta. Järjestelmän rajalliset moiteresurssit on syytä käyttää silloin, kun siihen on edellytykset. Rikoksen asianomistajankaan oikeudentuntoa ei tyydytä se, että rikosentekijä todetaan todennäköisesti syylliseksi, vaan monissa tapauksissa asianomistaja odottaa oikeutetusti, että syyllisyys vahvistetaan auktoritatiivisesti ja tekijä saa teostaan moitteen. Aikaisemmassa järjestelmässä tätä moitetta voitiin myös tehostaa suullisella huomautuksella.

Kaikkein olennaisinta on kuitenkin se, että nykyinen järjestelmä ei salli syyttäjän toimivaltuuksien kehittämistä rikosprosessin tehokkuuden ja rikosprosessin viranomaisten työnjaon ja voimavarojen käytön kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla.

Esimerkiksi muissa Pohjoismaissa on laajasti käytössä mahdollisuus ehdolliseen syyttämättä jättämiseen. Syyttämättä jättämisen ehdoksi voidaan asettaa esimerkiksi rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen, sitoutuminen päihteettömyyteen tai jopa muita pääosin samanlaisia ehtoja, joita voidaan käyttää ehdollisen tuomion yhteydessä. Tällaiset ratkaisut luonnollisesti edellyttävät sitä, että syyttämättä jätetyn katsotaan syyllistyneen epäiltyyn rikokseen.

Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen palauttaminen rikosprosessijärjestelmään ei lisäisi syyttäjien työmäärää ja jos päätöksiin voitaisiin liittää esimerkiksi varoitus-tyyppinen seuraamus ja edellä kuvatun kaltaisia ehtoja, menettelyssä voitaisiin käsitellä suuri määrä sellaisia rikosasioita, jotka nyt joudutaan käsittelemään tuomioistuimessa. Menettely siis säästäisi merkittävästi tuomioistuinten voimavaroja ja myös syyttäjien tuomioistuinprosessiin kuluvia voimavaroja.

Eteläpää Mikko

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen